

Maria Dauksza-Krupińska

Problemy pisowni nazw geograficznych Polski w języku rosyjskim

---

Studia Rossica Posnaniensia 16, 169-182

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIA DAUKSZA-KRUPIŃSKA

Słupsk

PROBLEMY PISOWNI NAZW GEOGRAFICZNYCH POLSKI W JĘZYKU ROSYJSKIM

Ogólnie w onomastyce więcej miejsca poświęca się antroponimom niż toponimom. Przekazywanie nazw geograficznych z jednego języka na drugi i związane z tym problemy pisowni również czekają jeszcze na szersze opracowanie i ciągle stanowią „dalszy plan” zainteresowań językoznawców.

W dobie niezwykle ożywionych kontaktów międzynarodowych liczba obcojęzycznych nazw geograficznych, z którymi styka się przeciętny obywatel jest znaczna. Są zaś zawody, w których częste użycie nazw geograficznych jest codzienną koniecznością. Szczególnie szerokie użycie nazw geograficznych obserwujemy w praktyce turystycznej, gdzie mamy do czynienia z kilkoma równocześnie obiegami nazw: pisanym oficjalnym, pisanym nieoficjalnym, mówionym literackim i mówionym potocznym.

Ranga pisemnego obiegu jest znacznie większa niż ustnego, gdyż w użyciu pisemnym, szczególnie oficjalnym, w sposób maksymalny jest zaktualizowana podstawowa funkcja nazwy polegająca na identyfikacji jednostkowej obiektu.

Nazwy geograficzne w każdym języku stanowią pokaźną grupę nazw własnych i pełnią szczególną funkcję. Są one używane w państwowych aktach prawnych, w postanowieniach i decyzjach prawnych, w umowach międzynarodowych, w praktyce organów administracyjnych, w działalności instytucji zajmujących się środkami komunikacji i łączności, w działalności biur podróży, w wydawnictwach kartograficznych, w przewodnikach turystycznych i szeregu innych publikacji oficjalnych. Mamy tu do czynienia z nazwami wszelkich realiów geograficznych znajdujących się na powierzchni ziemi i pod ziemią. Są to nazwy łańcuchów i pasm górskich, masywów i grup górskich, szczytów, przełęczy, żlebów, cyrków lodowcowych, wyżyn, wzniesień, pojedynczych gór i wzgórz, płaskowyżów, kotlin, dolin, nizin, pustyni, bagien, błot, torfowisk, rzek, kanałów, jezior, rzeźby dna morskiego i linii brzegowej, nazwy grot, jaskiń, pieczar, kompleksów leśnych, zespołów krajobrazowych, nazwy administracyjne, nazwy miast i wsi, osad i osiedli, nazwy obiektów wewnątrz-

miejskich itp. W tym do najczęściej używanych należą nazwy siedlisk ludzkich, obiektów wewnątrzmijskich, okręgów administracyjnych, krain geograficznych oraz określona grupa nazw wodnych i górskich.

Od poprawnego przekazania nazw geograficznych z jednego języka na drugi zależy możliwość identyfikacji tych nazw i ich udział w procesie komunikacji językowej.

Przedmiotem naszych rozważań w niniejszym artykule będą wybrane problemy grafiko-ortograficzne towarzyszące przekazywaniu na język rosyjski nazw geograficznych Polski. Pod pojęciem przekazywania rozumiemy transliterację, transkrypcję fonetyczną, tłumaczenie oraz przyjęcie form egzonimicznych. Nazwy geograficzne Polski będziemy też zamiennie nazywali toponimami polskimi oraz polskimi nazwami geograficznymi w sensie figurowania ich na mapie Polski.

Część nazw geograficznych Polski jest przekazywana na język rosyjski za pomocą transliteracji, np. *Гардно, Гопло, Слупск, Татры, Карпаты*, część nazw ma transkrypcję fonetyczną, np. *Варшава, Вжец, Куиуж, Тшебятув, Шебжешин*, część tworzy grupę egzonimów, np. *Нотец, Силезия, Вислинский залив, Малая Польша, Великая Польша, Куявия, Мазовия, Сандомир, Беловеж, Грюнвальд*, w części nazw wielowyrazowych jest tłumaczony człon utożsamiający, np. *гора Собутка, Гданьская бухта, озеро Мамры, Мазовецкая низменность*, a w części nazw jest tłumaczony człon określający, np. *Высокие Татры, Западные Карпаты, Островные Бескиды*.

Jak w każdym wypadku, tak i tutaj transliteracja przede wszystkim informuje o obcej pisowni, transkrypcja nawiązuje do oryginalnej wymowy polskiej, przekład niejako przybliża nazwę obcą do języka rosyjskiego, zaś egzonimy są wyrazem naturalizacji nazw polskich w języku rosyjskim, gdyż są to nazwy tradycyjnie utrwalone tu w formie zruszczonej.

Trudności w przekazywaniu na język rosyjski nazw geograficznych Polski są spowodowane stosowaniem innego alfabetu w języku polskim, innego w języku rosyjskim, ograniczeniem możliwości substytucji grafemów, fonemów i sememów, stosowaniem innych kryteriów konwencjonalnych w pisowni nazw wielowyrazowych, stosowaniem w każdym języku swojej ustalonej formuły toponimicznej, różnicami w dystrybucji niektórych terminów geograficznych w języku polskim i rosyjskim, faktem istnienia pisowni alternatywnej nazw obcych w języku rosyjskim oraz istnieniem problemów spornych w zakresie transkrypcji na język rosyjski wyrazów zapożyczonych z innych języków.

Uwzględniając te wszystkie fakty oraz biorąc pod uwagę rolę i miejsce nazw geograficznych w komunikacji językowej problemy przekazywania nazw geograficznych Polski na język rosyjski można podzielić na grafiko-ortograficzne, gramatyczne i ekstralingwistyczne. Nas będą interesowały problemy grafiko-ortograficzne, ale będziemy też nawiązywali do pozostałych, gdyż łączą się one ze sobą w sposób nierozzerwalny.

Do problemów grafiko-ortograficznych zaliczyliśmy z jednej strony problemy związane z przekazywaniem w innej formie na język rosyjski polskich toponimów. Problemy grafiko-ortograficzne wynikające przy transkrypcji wiążą się z pisemnym przekazywaniem na język rosyjski samogłosek oznaczonych w języku polskim literami *a*, *e*; spółgłosek miękkich dla oznaczenia których w języku polskim użyto znaku diakrytycznego; spółgłoski oznaczonej w języku polskim literą *l*; spółgłoski oznaczonej w języku polskim literą *j* oraz połączeń *j*+samogłoska; samogłoski oznaczonej w języku polskim literą *e*; oznaczeniem w języku rosyjskim spółgłosek *u*, *ż*, *ch* mających w języku polskim oznaczenie podwójne; pisownią liter oznaczających samogłoski po rosyjskich *ж*, *ч*, *ш*, *щ*, *у* w rosyjskiej wersji polskich toponimów. Inne problemy grafiko-ortograficzne wynikają z powodu różnic w pisowni dużą i małą literą wielowyrazowych nazw własnych odnoszących się do toponimów polskich w konwencji pisowni polskiej i pisowni rosyjskiej, z powodu różnic w pisowni łącznej i rozdzielnej niektórych nazw geograficznych, pisowni z łącznikiem i rozdzielnie poszczególnych członów nazw wielowyrazowych, stosowania tzw. pisowni tradycyjnej toponimów polskich w języku rosyjskim oraz rosyjskiej pisowni polskich nazw geograficznych, w których ma miejsce alternacja.

Wobec istniejących między językiem polskim i rosyjskim różnic i wynikających stąd trudności w przekazywaniu, transkrypcja fonetyczna na język rosyjski szeregu głosek w toponimach polskich jest umowna, a adaptacja fonologiczna zmienia pierwotną formę dźwiękową szeregu polskich nazw geograficznych.

Samogłoska oznaczona literą *a*, występująca w polskich toponimach, w wersji rosyjskiej ma cztery substytuty: po spółgłoskach twardych przed *b*, *p* zamiast *a* występuje rosyjskie *ом*, przed pozostałymi spółgłoskami występuje rosyjskie *он*; po spółgłoskach miękkich przed *b*, *p* samogłoskę *a* oddaje rosyjskie *эм*, przed pozostałymi spółgłoskami jest podstawiane rosyjskie *эн*:

Pozycja <i>a</i> w wyrazie	Substytut rosyjski	Przykłady	
		wersja polska	wersja rosyjska
1	2	3	4
po spółgłoskach twardych przed <i>b</i> , <i>p</i>	<i>ом</i>	Dąbrowa Gąbino Skąpe	Домброва Гомбино Скопце
po spółgłoskach twardych przed innymi spółgłoskami	<i>он</i>	Bartąg Gąski Łąck Małkolice Sącz	Бартог Гонски Лонцк Монколице Сонч
po spółgłoskach miękkich przed <i>b</i> , <i>p</i>	<i>эм</i>	Łąpowice Wiąpków	Лэмповице Вэмпув

1	2	3	4
po spółgłoskach miękkich przed innymi spółgłoskami	<i>en</i>	Grudziądz Książ Łądek Piątek Raciąż	Грудзѣндз Ксѣнж Лѣндек Пѣнтек Рацѣнж

Samogłoska nosowa *ę* w wersji rosyjskiej ma już tylko dwie możliwości substytucji: przed spółgłoskami *b*, *p* podstawiane jest rosyjskie *em*, przed pozostałymi spółgłoskami podstawia się rosyjskie *en*, porównajmy:

Pozycja <i>ę</i> w wyrazie	Substytut rosyjski	Przykłady	
		wersja polska	wersja rosyjska
przed <i>b</i> , <i>p</i>	<i>em</i>	Dębница Łębork Sępólno	Дѣмбница Лѣмборк Сѣмпольно
przed innymi spółgłoskami	<i>en</i>	Będzin Koszęcin Łędyczek	Бѣндзин Кошенцин Лѣндычек

Przy takiej transkrypcji na język rosyjski samogłosek nosowych *a*, *ę* w polskich toponimach uzyskuje się w części tych toponimów brzmienie bardzo bliskie polskiemu brzmieniu, ale nie jest tak, gdy samogłoski *a*, *ę* występują przed spółgłoskami szczelinowymi oraz po spółgłoskach twardych mających w języku polskim swoje miękkie odpowiedniki. Co więcej, stosowana obecnie transkrypcja na język rosyjski samogłoski *ę* po spółgłoskach twardych powoduje przesunięcia znaczeniowe w polskich toponimach, uniemożliwia właściwą ich recepcję, prowadzi do zakłóceń w komunikacji językowej, co łatwo można prześledzić na podanych niżej przykładach, które przytaczamy w wersji polskiej i rosyjskiej:

Błędów	— Блендув
(Borek) Fałęcki	— (Борек) Фаленцки
Łęgowo	— Ленгово
Łęk	— Ленк
Kłębów	— Клембув
(Jezioro) Mętne	— (озеро) Ментне
Pasłek	— Пасленк
Sędki	— Сендки
Sędziszów	— Сендзишув
Sękowo	— Сенково
Zębiec	— Зембец.

Przy transkrypcji na język rosyjski polskich nazw geograficznych zawierających spółgłoski miękkie, które nie mają ekwiwalentów swoich w języku rosyjskim, jako substytutu polskiego znaku diakrytycznego używa się znaku miękkiego, ale nie zawsze, co omówimy szerzej. W pozostałych wypadkach, tzn. wtedy, gdy w języku polskim miękkość spółgłosek jest oznaczona za pomocą dwuznaku, np. |Ci|eszyn, |Si|anów, jak też wtedy, gdy samogłoski miękkie oznacza się tą samą literą co spółgłoska twarda bez dodawania znaku diakrytycznego przed *i*, np. |C|isy, Brze|z|inka, War|c|ino, Wrześ|n|ica, w wersji rosyjskiej podstawiane jest *u* [i], *я* [ja], *e* [je], *ю* [ju], *e* [jo].

Nas interesuje transkrypcja spółgłosek miękkich, dla oznaczenia których w języku polskim używa się znaku diakrytycznego, gdyż tu właśnie mamy do czynienia z transkrypcją alternatywną. Dokładniej mówiąc, chodzi nam o pisownię w transkrypcji rosyjskiej spółgłosek oznaczonych w alfabecie polskim literami *ś*, *ź*, gdyż spółgłoski oznaczone literami *ć*, *ń* w wersji rosyjskiej w każdej pozycji są oddawane ze znakiem miękkim, np. *Цѣвиклице, Бощѣвинка, Гаць; Гданьск, Любань, Иньско, Костилинъ*.

Przy transkrypcji *ś* w polskich toponimach na końcu wyrazu, przed spółgłoskami twardymi i w połączeniu *ści* w wersji rosyjskiej podstawiane jest połączenie *сь*, w pozostałych wypadkach podstawia się samo *c* [s], co proponujemy przedstawić na wybranych przykładach:

Roś	— Рось	Śniadowo	— Снядово
Trzeboś	— Тшебось	Kraśnik	— Красник
Śrem	— Сьрем	Września	— Вжесня
Środa	— Сьрода	Przemysł	— Пшемысль
Ścinawa	— Сьцинава	Ślęża	— Сленжа
Boleścin	— Болесьцин	Radość	— Радосць
Kościerzyna	— Косьцежина	Świnoujście	— Свиноуйсьце

Przy transkrypcji *ź* tylko przed spółgłoskami twardymi podstawiane jest połączenie ze znakiem miękkim, w pozostałych wypadkach pisze się samo *z* [z]. Porównajmy to na wybranych przykładach nazw geograficznych Polski:

Brzeźno	— Бжезьно	Gnieździska	— Гнездзиска
Rogoźno	— Рогозьно	Rogoźnica	— Рогозница
Roźrzadło	Розьжадло	Haźlach	— Хазлях
Źródło	— Зьрудло	Koźle	— Козле

Tak więc, jeśli chodzi o oddawanie za pomocą pisma brzmienia w języku rosyjskim toponimów polskich zawierających *ś*, *ź*, to miękkość jest oznaczona na końcu wyrazu oraz wewnątrz wyrazu po spółgłosce miękkiej przed następującą twardą. Nie jest oznaczana miękkość spółgłosek *ś*, *ź* przed następującymi spółgłoskami miękkimi, z wyjątkiem połączenia *ści*. Jest to pisownia stosowana w transkrypcji toponimów polskich od 1975 r., do tej pory pisano

w polskich toponimach znak miękki również przed następującymi po nim spółgłoskami miękkimi, np. *Рогозьяница, Красеньик, Олесьяница, Козьле, Вжесьяня*. Nie da się zaprzeczyć, że była to transkrypcja bezwzględnie bliższa i wierniejsza polskiemu oryginałowi pod każdym względem.

Problem transkrypcji na język rosyjski spółgłoski *j* jest dyskutowany od dawna i do chwili obecnej brak jednoznacznych i ostatecznych sformułowań w tym zakresie. Trudność polega głównie na tym, że na oznaczenie spółgłoski *j* brak osobnej litery. Niezgodotwórcze *ѵ* po samogłosce oddaje litera *ѵ*. W pozostałych wypadkach transkrypcja *j* jest rozpatrywana zawsze w połączeniu z samogłoskami.

Na podstawie analizy pisowni obcych nazw geograficznych w radzieckich wydawnictwach kartograficznych mogliśmy stwierdzić, że połączenie *j*+samogłoska ma najczęściej po kilka substytutów rosyjskich. Na przykład na podstawie materiału leksykalnego zawartego w *Małym atlasie świata*¹ wydanym w ZSRR w 1972 r. można opracować następującą tabelę transkrypcji na język rosyjski obcych nazw geograficznych zawierających połączenie *j*+samogłoska:

Połączenie <i>j</i> +samogłoska	Substytut rosyjski		
	na początku wyrazu	po samogłosce	po spółgłosce
ja	я	ѵа, ѵя, я	ѵя, ѵѵа
je, ję	е, ие, ѵе	е, ие, ѵе	ѵе
jo, ję	ю, ѵо, ѵѵѵ	ѵо	ѵѵѵ, ѵѵо
ju (jó)	ю	ю	ѵю, ѵѵю

Jako przykłady ilustrujące poszczególne połączenia *j* z samogłoskami mogą posłużyć następujące toponimy, których wersję rosyjską zaczerpnieliśmy z wymienionego już atlasu: *Гайана, Гуйян, Голяния; Саньян, Яньян; оз. Езѵрак, Иерусалим, Йена; Граево, Сиена, Кайенна; Иоганнесбург, Иордания, Йоханнесбург, Йорк, Йѵрнуг; Бѵѵрна, Авиньон; Маньѵюасу, Хуньѵюань*.

Brak jednoznacznych ustaleń w zakresie transkrypcji na język rosyjski spółgłoski *j* w wyrazach obcych, w tym również w nazwach własnych, rzutuje też na transkrypcję toponimów polskich na język rosyjski. Wprawdzie ostatnia instrukcja² normująca zasady przekazywania nazw geograficznych Polski na język rosyjski czyni poważne próby uporządkowania pisowni w języku rosyjskim nazw geograficznych tego typu, jednak nie zawsze oparto ją na realiach polskich, nie zawsze uwzględniono tu specyfikę języka polskiego. Zalecenia sformułowane w §8 *Instrukcji*³ odnoszące się do transkrypcji na język rosyjski połączeń *ja, je* w pozycji przed spółgłoskami oznaczonymi literami *w, r* oraz połączenia *j*+samogłoska po spółgłosce, gdzie wprowadza

¹ *Малый атлас мира*, Москва 1972.

² *Инструкция по русской передаче географических названий Польши обязательна для всех ведомств и учреждений СССР*, Москва 1975.

³ *Ibid.*, s. 12.

się znak miękki [Ь] jako jedyny znak rozdzielający wymagają zasadniczej korekty. Otóż, po pierwsze: wśród nazw geograficznych Polski nie ma takich, w których występowałyby połączenia *jar, jaw, jer, jew*. Po drugie: w języku polskim połączenie *j*+samogłoska wewnątrz wyrazu występuje tylko po spółgłoskach oznaczonych literami *c, s, z* oraz po przedrostkach zakończonych na spółgłoskę.

Stosowanie w tej sytuacji znaku miękkiego [Ь] jako jedynego znaku rozdzielającego sugeruje miękką wymowę poprzedzających spółgłosek w wersji polskiej i stosowanie znaku diakrytycznego, co nie jest zgodne z prawdą w tym wypadku i co kłóci się również z obecnymi zasadami pisowni rosyjskiej. Najlepiej da się to prześledzić na przytoczonych poniżej przykładach toponimów polskich zawierających omawiane połączenia, które podajemy w wersji polskiej i w obecnej wersji rosyjskiej zgodnie z wymogami *Instrukcji*:

Bizja	—	Бизья	Objazda	—	Обязда
Dunacja	—	Дунаця	Objezierze	—	Обьеже
Osjaków	—	Осьякув	Podjuchy	—	Подьюхы.

Takie zastosowanie znaku miękkiego w wersji rosyjskiej prowadzi nieuchronnie do niepożądanych skojarzeń graficznych. Skojarzenia te są nieuniknione, gdyż podstawową funkcją znaku miękkiego jest oznaczanie miękkości spółgłosek. Szereg językoznawców wypowiadało się za zniesieniem funkcji rozdzielającej znaku miękkiego, szczególnie w pisowni wyrazów obcych. Między innymi N. Ješkowa⁴ stwierdza, że pisownia z rozdzielającym znakiem miękkim zawiera w sobie „zbędne” wskazanie na miękkość i że nieuniknione to skojarzenie graficzne jest podstawowym argumentem przeciw stosowaniu znaku miękkiego jako jedynego znaku rozdzielającego. Przytaczając przykłady autorka pisze: „В таких случаях, как подьём, предьюбилейный и тем более — сверхъестественный, паньевропейский ассоциация с ь является не только ненужной, но и вредной”⁵.

W zakresie transkrypcji na język rosyjski połączenia *j*+samogłoska w toponimach polskich na początku wyrazu stosowane są dwa sposoby zapisu: zamiast połączenia *jo, ja* podstawiane jest rosyjskie połączenie *jo, jon*, a w pozostałych wypadkach podstawia się tylko samogłoski jotowane, np. *Йондровице, Йодловец, Йоахимув; Явожно, Енджеюв, Юрата*. Jednak te same połączenia mają po samogłoskach już rosyjskie substytuty *ен, ё*, np. *Заёнчково, Паёнкувка*. Jeszcze nie tak dawno A. Reformatskij pisał: *Крайова Рада*⁶.

⁴ Н. А. Еськова, *О разделительных знаках*. W: *О современной русской орфографии*, Москва 1964.

⁵ Ibid., s. 23.

⁶ А. А. Реформатский, *Буква ё*. W: *О современной русской орфографии*, Москва 1964, s. 32.

Obecny sposób przekazywania na piśmie w wersji rosyjskiej tych samych połączeń, czytanych w wersji polskiej jednakowo, sprzyja interferencji i utrudnia opanowanie pisowni toponimów polskich zawierających połączenie *j*+samogłoska, jak też sugeruje zróżnicowanie ich wymowy w języku oryginału, tj. w języku polskim.

Oddzielne zagadnienie stanowi pisownia w transkrypcji na język rosyjski nazw geograficznych typu *Ameliówka, Faustianka, Czantoria, Legionowo, Pabianice*. Otóż w wersji rosyjskiej połączenie *i*+samogłoska w pozycji po spółgłoskach w nazwach tego typu ma taki sam zapis jak połączenie *j*+samogłoska po spółgłoskach, to znaczy, że wszędzie w takich wypadkach pisze się połączenie rosyjskie *ь*+samogłoska jotowana lub *ьо*, np. *Богорья, Чанторья, Легьоново, Амельювка, Пабьянице, Марьеништат* itp., choć jeszcze *Большая советская энциклопедия* wydana w 1955 r. stosuje pisownię: *Легеново, Пабянице*⁷.

Jednak chyba najwięcej kontrowersji jest przy transkrypcji na język rosyjski samogłoski oznaczonej literą *e* w alfabecie łacińskim. Do dziś toczą się spory odnośnie do użycia w języku rosyjskim samogłosek *э, е* [*e, je*], a w różnych wydawnictwach, łącznie ze słownikami geograficznymi i encyklopediami, spotykamy użycie to *э* [*e*], to *е* [*je*] przy transkrypcji jednych i tych samych dźwięków, jednych i tych samych składników morfologicznych, wyrazów, nazw własnych.

Litera *э* [*e*] w alfabecie rosyjskim pojawiła się na początku wieku XVIII i od razu miała wielu przeciwników. W chwili obecnej pisze się ją głównie w wyrazach obcych na początku wyrazu tam, gdzie się ją słyszy i po samogłoskach *a, o, y* [*a, o, u*]. W pisowni po spółgłoskach obserwuje się pewne wahania w użyciu *э* [*e*], *е* [*je*]. Wahania te wynikały stąd, że przy transkrypcji na język rosyjski uwzględniano najpierw pisownię i wymowę danego wyrazu w języku, z którego pochodzi, następnie inne zapożyczenia już pisano na zasadzie analogii z poprzednimi, a wreszcie wyrazy zapożyczone podporządkowano zasadom wymowy rosyjskiej. W zależności od tego, czym kierowali się piszący, samogłoska *e* otrzymywała jeden lub drugi substytut.

Mimo dużej częstotliwości podstawień w wersji rosyjskiej *э*, obserwujemy ostatnio wyraźną tendencję do podstawiania *е* [*je*], szczególnie w transkrypcji nazw geograficznych Polski. Taka pisownia toponimów polskich często sugeruje „falszywą” etymologię, uniemożliwia identyfikację wielu nazw, powoduje zakłócenia w komunikacji językowej. Dzieje się tak zawsze przy obecnym sposobie transkrypcji na język rosyjski toponimów polskich z samogłoską *e* po spółgłoskach twardych. Nie byłoby takiej sytuacji, gdyby w pozycji po spółgłoskach twardych podstawiono rosyjskie *э*, jak to sugeruje wielu językoznawców, a wśród nich L. W. Szczerba, który twierdzi wręcz,

⁷ *Польша, политико-административная карта*. W: Большая советская энциклопедия, т. 34, Москва 1955.

że: „прямое преступно не пользоваться всеми возможными в русской графике средствами для указания правильного произношения. Поэтому, безусловно, необходимо писать в иностранных словах *тэ, дэ, нэ, сэ, зэ, рэ*”⁸. Jest to postulat tym bardziej słuszny, że w nazwach własnych, jak powszechnie wiadomo, ma swoje uzasadnienie istnienie pewnych ortogramów niedopuszczalnych w innych wyrazach. Dotyczy to zarówno istnienia takich ortogramów w nazwach zapisanych w języku, z którego pochodzą, jak i w transkrypcji obcych nazw własnych. Porównajmy dla przykładu pisownię kilkunastu wybranych toponimów polskich:

Wersja polska toponimu	Wersja rosyjska	
	stosowana obecnie z podstawieniem <i>е</i> [je]	gdyby podstawiono <i>э</i> [e]
Besiekiery	Бесекееры	Бэсекееры
Biesiekiery	Бесекееры	Бэсекееры
Klecko	Клецко	Клэцко
Klecko	Клецко	Клецко
Lepno	Лепно	Лепно
Łepno	Лепно	Лэпно
Mechowo	Мехово	Мэхово
(Orla) Perć	(Орля) Перць	(Орля) Пэръц
Secemin	Сецемин	Сэцэмин
Serock	Сероцк	Сэроцк
Serwy	Сервы	Сэрвы
Stožne	Стожне	Стожнэ
Zakopane	Закопане	Закопанэ
Zelów	Зелюв	Зэлюв
Zemborzyce	Зембожице	Зэмбожицэ

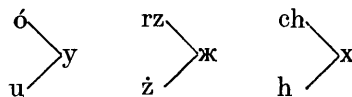
Przytoczyliśmy tu zaledwie kilkanaście nazw geograficznych Polski. Stosowana obecnie transkrypcja na język rosyjski jednoznacznie prowadzi do zakłóceń w komunikacji językowej, szczególnie przy nazwach mniej znanych i przy powszechnej w języku rosyjskim tendencji do zmiękczenia. W obecnej wersji rosyjskiej niemożnością jest odróżnienie takich nazw, jak *Besiekiery* i *Biesiekiery*, *Klecko* i *Klecko*, *Łepno* i *Lepno* oraz wielu im podobnych. Zważywszy na znaczenie nazw geograficznych w procesie komunikacji językowej pisemnej i ustnej nie bez znaczenia jest też fakt powstawania „falszywej” etymologii. Nowe pojmowanie toponimu polskiego w wersji rosyjskiej rodzi się wskutek błędnego pojmowania jego składu etymologicznego, np. nazwa *Mechowo* mająca etymologię wywodzącą się od wyrazu *mech*, w obecnej wersji rosyjskiej sugeruje pochodzenie od wyrazu *miech*.

⁸ Л. В. Щерба, *Транскрипция иностранных слов и собственных имен*. W: Избранные труды по языкознанию и фонетике, т. 1, Ленинград 1958, s. 158.

Podobnie rzecz ma się z nazwami *Secemin, Serock, Stożne, Zakopane, Żelów, Zemborzyce* i wieloma innymi. Zdarza się, że w obecnej wersji rosyjskiej niektóre toponimy polskie nabierają brzmienia raczej obscenicznego, jak to ma miejsce z nazwami *Orla Peré* i *Serwy* przytoczonymi powyżej. Nie jest to efekt pożądany. Poza tym niezrozumiałym jest fakt jednakowego potraktowania polskich połączeń *te, łe* i *le, łe* i przekazywania ich jako rosyjskiego *ле* [le], *лен* [len], co uniemożliwia identyfikację szeregu polskich toponimów, jak np. *Łebsko, Łegowo, Łęk, Łękawica, Łękno, Łepno, Klecko, Pasłek, Borek Fałęcki* i szeregu innych. Tym bardziej jest to niezrozumiałe, że istnieje w języku rosyjskim zapis: *Лэпушина, Лэрг, Лэшань, Сэлэнгэ, Болэ, Улан-Удэ*⁹.

Znacznie mniej kontrowersji budzi pisownia samogłosek po *ж, ч, ш, щ* oraz *ф, х, ц* w wersji rosyjskiej toponimów polskich, gdyż obecny zapis nie przeszkadza we właściwej recepcji nazw. Nie jest to wprawdzie zapis zgodny ze specyfiką języka polskiego, gdzie *ź, cz, sz, szcz* są zawsze wymawiane twardo i nigdy nie występują po nich spółgłoski miękkie. W tej sytuacji prawdziwszym byłby zapis *Жэшуе, Жэгестув, Чэнстохова, Шыдловец, Щэбжэ-шын, Шырк, Шэлево, Шымбарк*. Taką właśnie pisownię w toponimach obcych proponują G. P. Bondaruk i A. M. Komkow w publikacji *Об упорядочении правописания географических названий*¹⁰ oraz A. I. Kajdałowa i I. K. Kalinina w pracy *Современная русская орфография*¹¹. Wszyscy ci autorzy zgodnie proponują pisownię *о, э, ы, ю, я* po *ж, ч, ш, щ, ц* w nazwach obcego pochodzenia ze względu na konieczność wyrażania za pomocą środków graficznych specyfiki wymowy danego wyrazu w oryginale. Należy powiedzieć, że ta zasada znalazła swoje odbicie w pisowni wielu nazw obcych w języku rosyjskim, chociaż nie stosuje się jeszcze w odniesieniu do toponimów polskich.

Specyficzny problem stanowi transkrypcja na język rosyjski toponimów polskich, w których występują głoski mające podwójne oznaczenia. Mamy tu na uwadze *u, ź, ch*, które w języku polskim mają oznaczenie: *ó, u; rz, ź; ch, h*. W transkrypcji rosyjskiej dwa grafemy polskie są zastępowane jednym:

Pisownia z podwójnym oznaczeniem w języku polskim zapewnia zachowanie tożsamości znaczeniowej toponimów, przez co język może spełnić bez zakłóceń swoją podstawową, komunikatywną funkcję.

⁹ *Малый атлас мира*, op. cit.

¹⁰ Г. П. Бондарук, А. М. Комков, *Об упорядочении правописания географических названий*. W: *Нерешенные вопросы русского правописания*, Москва 1974.

¹¹ А. И. Кайдалова, И. К. Калинина, *Современная русская орфография*, изд. 3-е, исправленное, Москва 1974.

Pary toponimów takich, jak: *Kórnik* i *Kurnik*, *Chańcza* i *Hańcza*, *Wierzyca* i *Wieżyca* wymawiamy jednakowo, rozróżnienie tych nazw własnych jest możliwe jedynie dzięki zastosowaniu zróżnicowanej pisowni.

Podstawienie w języku rosyjskim jednego substytutu dla dwóch znaków literowych sprawia, że dwie różne nazwy geograficzne są pisane identycznie, co uniemożliwia identyfikację denotatów i co łatwo prześledzić na przytoczonych niżej przykładach:

Chalin	— Халин	Chyżne	— Хыжне
Halin	— Халин	Hużne	— Хыжне
Chałupy	— Халупы	Kórnik	— Курник
Hałupy	— Халупы	Kurnik	— Курник
Chańcza	— Ханьча	Wierzyca	— Вежица
Hańcza	— Ханьча	Wieżyca	— Вежица

Uwzględniając rolę i miejsce pisemnego przekazu w komunikacji językowej transkrypcja nazw tego typu na język rosyjski stanowi problem.

Istnieje pewna grupa toponimów polskich, które mają w wersji rosyjskiej zapis zwany tradycyjnym. Jest to tradycyjna dla języka rosyjskiego forma toponimu odnosząca się do obiektów poza terytorium tego języka, forma nie zgadzająca się pod względem składu fonetycznego, wymowy i pisowni tych toponimów w języku polskim. Piszemy „pewna grupa”, gdyż nie istnieje pełny indeks tych egzonimów. Pewne próby sporządzenia takiego indeksu czyni wspomniana już *Instrukcja* z 1975 r., ale i tu brak szeregu nazw figurujących w formie tradycyjnej na współczesnych mapach Polski i w innych materiałach publikowanych w wersji rosyjskiej.

Przyjęcie w wersji rosyjskiej formy egzonimicznej niektórych polskich toponimów ma wpływ na oddawanie litery ó w wyrazach podlegających w języku polskim alternacji. Mamy tu na uwadze nazwy typu: *Łódź*, *Kraków*, *Pozóóg*, *Rzeszóów*, *Nowa Sól* itp. W mianowniku nie odpowiada polskiemu brzmieniu wersja rosyjska nazw *Kraków* i *Łódź*, ale w dopełniaczu jest ona zgodna z wersją polską, z małą modyfikacją fonetyczną. Odwrotnie jest z pozostałymi przytoczonymi tu nazwami, gdzie w dopełniaczu jest: *Пожуга*, *Жеууга*, *Лукува*, *Нова-Сули*, *Члухува*, *Бялы-Бура* itp.

Bardzo dużą grupę toponimów polskich stanowią wielowyzrazowe nazwy geograficzne. Oprócz już omówionych zagadnień, dochodzą nowe wynikające z przyjęcia innego kryterium konwencjonalnego w języku polskim, a innego w języku rosyjskim oraz wskutek zróżnicowania sposobów przekazywania na język rosyjski polskich nazw geograficznych tego samego typu.

Wielowyzrazowe nazwy geograficzne Polski stanowią połączenia wyrazowe będące zestawieniami, złożeniami lub zrostami. Złożenia i zrosty są przekazywane na język rosyjski za pomocą transliteracji lub transkrypcji fonetycznej, ale zestawienia są przekazywane dwojako, mamy tu na uwadze stosowanie

dwu sposobów przekazywania jednej nazwy. Najczęściej jest stosowana transkrypcja plus tłumaczenie, np.:

Morze Bałtyckie — Балтийское море góry Karpaty — горы Карпаты
 Mierzeja Wiślana — Вислинская коса rzeka Wisła — река Висла
 Wyżyna Krakowsko-Częstochowska — Краковско-Ченстоховский кряж.

Z zasady tłumaczone są nazwy rodzajowe i terminy geograficzne zbieżne w rdzeniu i znaczeniu w języku polskim i rosyjskim, ale nie zawsze, bo są np. *Вислинская коса*, *Краковско-Ченстоховский кряж*.

Wynikające przy tej okazji problemy grafiko-ortograficzne to: pisownia łączna i rozdzielna poszczególnych członów wielowyrazowych nazw geograficznych, pisownia z łącznikiem i bez łącznika oraz pisownia dużą i małą literą poszczególnych członów nazw wielowyrazowych.

W zakresie pisowni łącznej i rozdzielnej poszczególnych członów nazw wielowyrazowych rozbieżności między wersją polską i rosyjską są tylko w wypadku przyjęcia w języku rosyjskim tzw. formy tradycyjnej toponimu polskiego. Natomiast w zakresie pisowni z łącznikiem lub rozdzielnie rozbieżności są dwojakiego rodzaju: rozbieżności istniejące między kryterium konwencyjnym pisowni polskiej i kryterium konwencyjnym pisowni rosyjskiej oraz rozbieżności między zasadami pisowni rosyjskiej a stosowaną powszechnie praktyką w zakresie pisowni nazw geograficznych Polski w języku rosyjskim.

Zarówno w wersji polskiej jak i rosyjskiej pisze się z łącznikiem zestawienia składające się z dwóch lub więcej rzeczowników nazywające jeden obiekt fizjograficzny, np. *Bielsko-Biała*, *Skarżysko-Kamienna*, *Bukowica-Kamień*, *Busko-Zdrój*, *Szczecin-Dąbie*, *Warszawa-Praga*, *Wejherowo-Cementownia*, a także złożenia będące wielowyrazowym członem określającym, np. *Wyżyna Krakowsko-Częstochowska*, *Nizina Wielkopolsko-Kujawska*, *Pojezierze Chełmińsko-Dobrzyńskie*, *Pradolina Warciańsko-Odrzańska* itp. Oprócz tego zasady pisowni rosyjskiej wymagają pisowni z łącznikiem nazw będących połączeniami rzeczownika z przymiotnikiem w postpozycji, np. *Kazimierz Dolny* — *Казимеж-Дольны*, *Małów Mazowiecki* — *Макув-Мазовецки*, *Kamień Pomorski* — *Камень-Поморски* oraz nazw, w skład których wchodzi wyrazy pomocnicze, np. *Rudnik nad Sanem* — *Рудник-на-Сане*, *Kazimierz nad Wisłą* — *Казимеж-на-Висле*, *Kopa nad Krzyżnet* — *Копа-над-Кушжнем*, *Wierch pod Fajki* — *Верх-под-Файку* itp. Jednak w odniesieniu do obcych nazw geograficznych w ostatnich latach obserwujemy pisownię z dywizem wszystkich członów nazw wielowyrazowych bez względu na zalecenia zasad pisowni rosyjskiej. I tak mamy: *Бяла-Подляска*, *Червоне-Багно*, *Багно-Визна*.

Wprowadzenie znaku graficznego tam, gdzie go nie ma w polskich toponimach w wersji oryginalnej, powoduje, że części składowe nazwy często przestają być nośnikami informacji konkretnej, dają informację fałszywą.

Napisanie *Бяла-Подляска*, *Бельск-Подляски*, *Червоне-Багно*, *Багно-Визна* sugeruje analogię z nazwami *Bielsko-Biała*, *Bukowica-Kamień*, *Busko-Zdrój*, co nie jest zgodne z prawdą.

Pod względem pisowni dużą i małą literą poszczególnych członów wielowyrzowych nazw geograficznych Polski w języku rosyjskim stosuje się dwa sposoby przekazywania: pisownia wszystkich członów nazwy dużą literą i pisownia zróżnicowana. Wszystkie człony nazwy pisze się dużą literą, gdy są to zestawienia rzeczownikowe typu *Skarżysko-Kamienna*, gdy są to złożenia będące wielowyrzowym członem określającym typu (*Nizina*) *Wielkopolsko-Kujawska* oraz w wielowyrzowych nazwach geograficznych, gdzie nazwa rodzajowa nie jest tłumaczona na język rosyjski, np. *Халя-Кондратова*, *Кона-Магуры*, *Жлеб-Драгеа*, *Длуги-Уллаз*.

Tam, gdzie człon określany podlega tłumaczeniu lub nazwa rodzajowa weszła w swoim oryginalnym brzmieniu do języka rosyjskiego jako termin, tylko człon określający w wersji rosyjskiej jest pisany dużą literą, np. *Быдгощский канал*, *Мазовецкая низменность*, *Балтийское море*, *грот Локетка*, *Козеницкая пуща*, *массив Тшех-Корон*.

Również dużą literą pisany jest w języku rosyjskim człon określający w polskich nazwach okręgów administracyjnych, np. *Варшавское воеводство*, *Краковское воеводство*, *Плоцкая гмина*.

Zgodnie z kryterium konwencjonalnym pisowni polskiej wszystkie człony nazw okręgów administracyjnych pisze się małą literą, wszystkie człony nazwy wielowyrzowej pisze się dużą literą, jeśli na nazwę tę składają się: rzeczownik i określenie przymiotnikowe, rzeczownik w mianowniku i określający go rzeczownik w dopełniaczu oraz te, w których człon utożsamiający nie jest odczuwany jako nazwa pospolita i w sposób ścisły wchodzi w skład nazwy. Podobnie są traktowane wszystkie wyrazy wchodzące w skład członu określającego.

Gdy przy translacji nazw geograficznych Polski na język rosyjski człon utożsamiający jest tłumaczony, to z reguły mamy do czynienia z transpozycją i transformacją, ale to już problemy gramatyczne.

W niniejszym artykule staraliśmy się rozpatrzyć wybrane problemy grafiko-ortograficzne towarzyszące obecnym sposobom przekazywania na język rosyjski nazw geograficznych Polski. Celem naszym było wykazanie, że istnieją wciąż określone problemy w zakresie pisemnego przekazywania nazw geograficznych Polski na język rosyjski i że od sposobu rozwiązywania tych problemów zależy możliwość identyfikacji denotatów, a tym samym udział nazw w procesie komunikacji językowej. Istniejący brak jednomyślności i wahania prowadzą do dwu lub więcej różniących się od siebie zapisów rosyjskich jednej i tej samej nazwy polskiej nawet w wydawnictwach encyklopedycznych, kartograficznych, turystycznych oraz w kolejnych instrukcjach normujących niejako administracyjnie zasady przekazywania nazw

geograficznych Polski na język rosyjski. Ze względu na podstawową funkcję nazw taki stan rzeczy nie powinien mieć miejsca.

Ze swojej strony staraliśmy się wysunąć pewne propozycje zmierzające do usunięcia szeregu istotnych zakłóceń w procesie komunikacji językowej i sprzyjające pełnej komunikatywności przekazu pisemnego w wersji rosyjskiej nazw geograficznych Polski.

МАРИЯ ДАУКША-КРУПИՆЬСКА

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОПИСАНИЯ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ
НАЗВАНИЙ ПОЛЬШИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Графико-орфографические проблемы в русской передаче географических названий Польши выдвигаются на первый план, так как письменная форма является основной в передаче топонимов.

Нерешенные вопросы русского правописания способствуют разноречию в передаче иностранных географических названий в том числе и польских топонимов на русский язык. От написания по тем или другим правилам зависит возможность идентификации отдельных денотатов и возможность выполнения основной функции географического названия в процессе языковой коммуникации.

PROBLEMS OF SPELLING OF POLISH GEOGRAPHICAL NAMES IN THE
RUSSIAN LANGUAGE

by

MARIA DAUKSZA-KRUPIՆSKA

Summary

Graphical and orthographical problems connected with translation of Polish geographical names into Russian are at the foreground due to the importance of the written form of circulation of geographical names in each language.

The existing divergencies in the field of spelling of foreign geographical names in the Russian language have a bearing on the spelling of Polish toponyms in the Russian language. On the application of these of the other principles of spelling of Polish geographical names in the Russian version depends the possibility of unit denotatives and the possibility of fulfilling the fundamental function of the name in the process of linguistic communication.